

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

УДК 340.12:124.5

М. Серебро,

аспірант кафедри теорії держави і права
Національного університету «Одеська юридична академія»

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ

Включеність аксіологічного фактора в сучасні державознавчі дослідження виявляється далеко не простою даною відповідним методологічним тенденціям постнекласичного дискурсу. У цьому разі необхідна не лише констатація появи нових функцій держави або зміни традиційних, а й пошук їх ціннісних основ, виділення значимості змін, які відбуваються. Дотримуючись стійкої позиції щодо цінності держави як такої, а саме сучасної держави, що відповідає загальнолюдським цінностям, вважаємо актуальним аксіологічний вимір функціональних змін, які відбуваються в сучасній державі.

Метою статті є розкриття ціннісних характеристик функцій сучасної держави як констатації позитивної оцінки її змін.

Загальне дослідження функцій держави (поняття й класифікація) не є новим напрямом та представлене розробками таких науковців, як П.М. Рабінювич, О.Ф. Скакун, Л.І. Спиридонов, Н.В. Черноголовкін та інші. В аспекті позначеної тематики звернемось до досліджень, пов'язаних з аналізом проблеми зміни традиційних функцій і появи нових, характерних саме сучасності. На особливу увагу при цьому заслуговують роботи О.О. Джураєвої, В.В. Лемака, М.О. Лошихіна, С.К. Могіла, Ю.М. Оборотова, Ю.А. Тихомирова та інших авторів.

Держава обов'язково зазнає змін. Ця теза чи не єдина в сучасному державознавстві не є дискусійною та визна-

на як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. Усе, що опиняється поза її семантичними межами, як прийнято говорити в науковому товаристві, «потребує верифікації». Звичайно, лише час покаже, як у підсумку глобалізація й супутні з нею процеси вплинуть на державу. До цього ми можемо говорити лише про прогнози, оскільки процес цей ще не закінчився, і сам дослідник неминуче виявляється втягнутим у нього. Як відправну точку дослідження окреслимо думку, що формування нової реальності, позначуваної як «сучасна держава», нерозривно пов'язане з оновленням розуміння її ефективного функціонування [6, с. 108].

Загалом поняття функції є універсальним у тому змісті, що використовується в різних науках, а тому може претендувати навіть на категоріальний статус через свою «фундаментальність» [15, с. 45]. Функція (з лат. *functio* – виконання, здійснення) – роль, яку виконує певний інститут щодо цілого; явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення та змінюється відповідно цього явища; робота, обов'язок, коло діяльності чогось; обов'язок, повинність, місія [10, с. 675].

Юридична наука насичена прикладами власної лінгвістичної інтерпретації загальноновживаних понять, які, потрапляючи у сферу права й держави, ускладнюються та набувають певних особливостей. Саме в процесі так званої юридизації [2] аналізоване поняття щодо держави набуло дещо власного

інших країн, у розвинених західних демократіях за об'єктивного, неупередженого ставлення держава вже не може визначатись як «нічний сторож буржуазії», її знаряддя («машина») для «придушення й експлуатації» робітничого класу та інших пригноблених мас. У повоєнні роки вона дедалі більше стала елементам долати подолання суспільних протиріччя не шляхом насильства, а за допомогою досягнення соціального компромісу, підвищення ролі права. Дедалі більше значення й розвиток у цих країнах отримують демократія, плюралізм, поділ влади, захист прав людини тощо. Усі ці зміни дають змогу розглядати сучасні найбільш цивілізовані демократичні держави як новий етап їх розвитку. Таким чином, сам процес еволюції буржуазної держави вніс суттєві корективи в створену марксизмом модель поняття й сутності держави, виявив неспроможність сформованих уявлень про її непорушність [1].

Співвідношення класової та загальносоціальної сутності держави не завжди було однаковим. До середини ХІХ ст. в більшості країн перевага була на боці організованого примусу, захисту інтересів економічно панівного класу. Із середини ХІХ ст. в деяких країнах із розвитком громадянського суспільства зменшується частка класового змісту сутності держави, соціальні суперечності втрачають антагоністичний характер, дедалі більшого значення набуває її загальносоціальна сторона – завдання забезпечення суспільного блага, прав і свобод. У наші дні вона відіграє істотну роль у посткапіталістичних державах, де не стало чітко виражених класів, ліквідовано відчуження населення від засобів виробництва й результатів своєї праці, а також від політичної та державної влади [13, с. 136].

О.О. Джураєва звертає увагу на те, що дослідження функцій держави, її сутності та змісту безпосередньо залежить від мети, поставленої перед державою, завдань, які є найактуальнішими для неї на певному історичному етапі розвитку суспільства [4, с. 437].

Саме визначення такої тенденції виявляється для нас ключовим моментом у розумінні глибини функціональних змін. Їх ціннісний аспект виявляється в тому, що кожен може претендувати на задоволення саме своїх потреб незалежно від класової приналежності.

Безперечно, проголошена в більшості конституцій формальна рівність як один з основних принципів розвитку суспільства не привела до загального ошасливлення (варто зазначити, що й не повинна була, на те вона й формальна). При цьому важливо підкреслити, що групові інтереси зазвичай мають місце в глибокоплюралізованому суспільстві, проте саме через встановлення системи так званих соціальних ліфтів класовий антагонізм минулого зразка зникає. А проголошений «середній клас» як основа розвитку західних демократій є не більше ніж абстрактним позначенням бажаного рівня достатку та відповідного йому рівня споживання.

Перед сучасною державою виникає дедалі більше завдань, з якими вона не здатна та й не повинна справлятися; загальний соціальний запит характеризується розмитими вимогами через складність розуміння функціонування механізму сучасної держави та формулюється на вимогу забезпечення «нормального рівня життя» й створення належних умов реалізації всього спектра прав людини. Недаремно дедалі частіше ставиться питання виділення «генеральної функції держави» [14, с. 47]. Як узагальнення функціонального навантаження найвищого рівня це поняття дуже яскраво може відображати якісну сторону вектора подібних перебудов. У сучасному ж розумінні генеральною функцією держави є забезпечення суспільного (публічного) блага.

Цікавим є акцент С.М. Рогова на природі таких благ: «Якщо приватне благо споживається та присвоюється індивідуально, то суспільні блага є благами такого типу, які неможливо виключити зі споживання, а споживання одним актором не виснажує його



корисності для інших. Наприклад, підтримка закону й порядку, захист від зовнішньої загрози належать до благ, що споживаються всім суспільством» [12, с. 51].

Функціональні характеристики сучасної держави розширюються не лише шляхом втілення традиційних моделей правової, демократичної, соціальної держави, а й через такі категорії, як «ефективна держава» (state of good government), «екологічна держава», «держава миру», «держава безпеки» тощо. Забезпечення реалізації основної функції у свою чергу вимагає не просто змістовного оновлення традиційних, а й появи нових функцій. Існує багато позицій із приводу фрагментації системи функцій держави, проте найбільш реалістичним вважаємо утворення певної «критичної маси», тобто сукупності визначених кількісних і якісних характеристик держави в певній сфері її діяльності.

Такий процес явно відбувся також у сфері охорони природного навколишнього середовища. Екологічна функція пройшла шлях від повного свого ігнорування (періоду тотальної індустріалізації виробництва XIX – початку XX ст.), розуміння її як підфункції до виділення її в окрему, багато в чому провідну, функцію сучасної держави. Якщо як підфункція вона спрямовувалась на захист екологічної безпеки держави, то як самостійна функція зумовлює екоцентричну переорієнтацію, визначальною рисою якої стає безпека всієї природи, а не окремої людини чи народу держави. Така переорієнтація пов'язана з розумінням того, що сукупність природних об'єктів перебуває у взаємозв'язку незалежно від державних кордонів, тому незначні зміни одного об'єкта проявляються також на інших. Крім того, деякі єдині природні об'єкти можуть бути розташовані на території двох і більше держав. Таким чином, сучасна епоха переживає глибоку екологічну кризу. Суспільство увійшло в антагоністичне протиріччя з природним середовищем. Ще в не-

давньому минулому в глобалістиці головною проблемою вважали проблему війни та миру. Сьогодні у зв'язку з різкою зміною міжнародного політичного й економічного клімату відпала безпосередня ядерна загроза людській цивілізації, хоча доки існує ядерна зброя, удосконалюються всі інші види озброєнь, не можна сказати, що глобальні військові конфлікти зникли назавжди; проте тепер на перше місце вийшли саме екологічні проблеми.

В умовах інформаційної революції відбувається переосмислення ролі й значення держави, покликаної вирішувати в сучасному суспільстві надскладні завдання щодо координації досить різноспрямованих процесів (і стихійно-ринкових, і владно-адміністративних), що по-новому ставить багато традиційних проблем філософії державної влади. Інформація стає ключовим ресурсом держави, і від уміння її контролювати й направляти в потрібне русло багато в чому залежить ефективність державного управління [20, с. 7, 81]. Ю.А. Тихомиров стверджує, що дуже важливе значення має право на доступ до інформації. Інформація – життєва енергія громадянського суспільства, її формування, збереження й захист, передача та використання є важливою функцією суспільних інститутів і держави. Громадяни мають бути забезпечені інформацією та активно її використовувати, інакше суспільне життя просто завмирає [16, с. 35]. Крім цього, вбачається, що становлення інформаційної функції є не просто наслідком стрімкого розвитку науково-технічного прогресу, де інформаційний складник посідає ключове місце. Включеність новітніх інформаційних технологій у державно-управлінську діяльність є лише вершиною айсберга. З позиції державознавства основна увага зосереджується на ціннісній переорієнтації принципу обміну інформацією між людиною та державою (її органами), дедалі більше мова йде про діалог із рівними можливостями аргументації для кожної зі сторін. Показовим виявляється впрова-



дження інституту звернення громадян як окремого каналу зв'язку громадянського суспільства з державою.

Права людини, визнані всім міжнародним співтовариством як загальнолюдські цінності, передбачають проведення державами узгодженої політики щодо дотримання стандартів прав і свобод особистості, створення спеціальних міжнародних органів із контролю за їх дотриманням. Міжнародною спільнотою сформовано універсальну концепцію прав людини, повага яких зводиться в ранг загальновизнаних принципів міжнародного права. Це покладає на всі держави обов'язок дотримуватись і гарантувати історично досягнуті стандарти прав людини, що становить пріоритетну сферу спільних інтересів міжнародного товариства.

Ю.М. Оборотов підкреслює, що багато в чому нормативно-правова оцінка держави як сучасної закладається саме в такій її ознаці, як закріплення й реалізація прав і свобод людини [4, с. 362]. Вони лежать в основі політики у відносинах з іншими державами та з усім світовим співтовариством. Інтернаціоналізація проблеми прав людини зумовила переростання її з внутрішньої справи держави у фактор міжнародної політики й права, у визнання міжнародної юрисдикції з питань прав людини. Звертаючись до функції охорони прав і свобод людини та громадянина, варто зазначити, що під її реалізацією розуміють насамперед правоохоронну діяльність держави, спрямовану на забезпечення законності й правопорядку, здійснення закріпленого в більшості конституцій обов'язку держави дотримуватись, охороняти та захищати права й свободи людини [17, с. 39].

Іншою функцією, яка яскраво відображає ціннісну перебудову сучасної держави, є забезпечення міжнародного співробітництва та інтеграції, що зумовлено як характером загальних глобалізаційних процесів, так і потребами сучасної людини, що виникають. Ця функція є самостійним напрямом діяльності сучасної держави та водночас

іманентно присутня в інших функціях. Саме в цьому проявляється інтернаціоналізація всієї системи функцій сучасної держави. Аналізуючи саме її ціннісний аспект, зазначимо, що головною при цьому виявляється можливість об'єктивного порівняння: починаючи від зіставлення стандартів своєї держави з міжнародними стандартами якості продуктів та закінчуючи рівнем реальної реалізації згаданих вище прав і свобод особистості. Міжнародна співпраця й інтеграція означає для держави визнання потреби еволюційної зміни, яка відповідала б потребам її населення. У цій функції найяскравіше представлена тенденція до загальносоціальної спрямованості розвитку сутності сучасної держави, адже така держава добровільно відмовляється від частини свого суверенітету. Мова йде про нечувані раніше поступки, які держава здатна робити для підтримки високого рівня своєї легітимності, підтверджуючи цим свою цінність. Формування наддержавних систем правосуддя, відкритих для доступу не просто для вирішення міждержавних спорів, а для захисту прав окремої фізичної особи, – показник величезної цінності цієї функції в сучасній державі.

Згадуючи традиційні функції держави, варто також сказати про їх перебудову. Яскраво простежується констатація загальносоціального спрямування розвитку сучасної держави також у політичній функції, основа якої будується навколо плюралізму й багатопартійності. У вітчизняній науці теорії держави та права утвердилось положення про те, що головну спрямованість політичної функції становить саме забезпечення народовладдя. Це передбачає реалізацію народом трьох базових повноважень: по-перше, участі у формуванні представницьких органів влади, уповноважених від його імені здійснювати державну владу в країні та вирішувати місцеві питання в муніципальних утвореннях; по-друге, брати участь у прийнятті державних рішень за допомогою інститутів безпосеред-



ньої демократії (референдуми, плебісцити тощо); по-третє, права контролю за здійсненням державної влади та реалізацією прийнятих рішень.

Соціальна функція з функції піклування про соціально незахищені верстви населення перетворюється на функцію гарантування гідного матеріального рівня не просто всім, а тим, хто бере безпосередню участь у виробленні описаного вище публічного блага. При цьому можливість інтегрування в такий соціум держава гарантує шляхом створення широкої мережі освітніх інституцій, програм обміну досвідом, курсів з отримання базових професійних навичок тощо. У цьому простежується тенденція до утвердження концепції розподільчої соціальної справедливості: кожен отримує рівні потенційні можливості свого соціального утвердження, проте реальне втілення цих потенцій залежить від самої особи.

Аналізуючи економічну функцію як одну з ключових за своїми масштабами, зауважимо про повернення до регулюючої ролі держави в розвитку ринкової економіки; у такому випадку індивід розраховує на державні гарантії економічної стабільності, від яких прямо залежить його власний добробут. Звичайно, дедалі більше держава змушена забезпечувати непорушність і захист від втручання у сферу приватної власності. Незважаючи на велику втрату частки впливу держави на глобальну економіку, вона й сьогодні виступає стартовою основою прогресу. М.М. Марченко підкреслює величезне значення державних замовлень, які дають можливість забезпечити зайнятість населення та регулювати безробіття, а також коригувати розміщення продуктивних сил [7, с. 437]. Усе це свідчить про те, що навіть за повноцінних ринкових відносин втручання держави у функціонування підприємств економіки не просто не можна виключати, воно є необхідністю, доведеною практикою краху ідеалізації саморегулюючих властивостей ринку другої половини ХХ ст.

На окрему увагу заслуговує переорієнтація методів здійснення функцій у сучасній державі, тріада «переконавання – примус – заохочення» сьогодні доповнюється методом координації. Це зумовлено специфікою функціонування сучасної держави, у якій координуючий взаємозв'язок є невід'ємним елементом. Координація необхідна з метою приведення в єдину систему сукупності реалізації своїх повноважень у процесі діяльності органів держави для досягнення функціонування держави як цілісності. Також координація лежить в основі взаємодії держави та суспільних інститутів у процесі здійснення функцій держави. Якщо раніше координація використовувалась переважно в політичній сфері державного впливу, то нині цей метод актуалізується в багатьох функціях держави, наприклад, сьогодні у сфері оборони має місце пріоритетність не військових, а політичних засобів забезпечення безпеки.

Як останній момент у ціннісному перетворенні функціоналу сучасної держави наведемо дедалі більше використання інституту державних послуг. Поняття «послуга» поступово диференціюється та охоплює не лише послуги в суто цивільно-правовому змісті, а й послуги, які надає держава та її органи, муніципальні й інші структури. Найбільш показним у цьому плані є досвід Франції. Професор Ж. Фурньє в доповіді «Публічні служби держави», представлений на семінарі у Вищій школі економіки в 2003 р., зазначив, що попереднє поняття «публічна влада» поступається місцем поняттю «публічна служба» [16, с. 184]. Утвердження саме ринку державних послуг є ще одним показником утвердження співпраці держави й суспільства, насамперед громадянського. Розуміння функцій держави крізь призму послуг, які вона зобов'язана надавати своєму населенню, повністю змінює розуміння основ роботи всього механізму сучасної держави: апарат держави стає надавачем цих послуг, в абстрактному

розумінні – найманім працівником в очах суспільства.

Проаналізувавши можливість розкриття сутності держави залежно від історичного етапу її розвитку, ми дійшли висновку про кардинальну її переорієнтацію в сучасній державі на загальносоціальне спрямування. Динаміка її розкриття найяскравіше простежується в зміні функціонального наповнення держави. При цьому важливо розуміти, що якщо сучасна держава сьогодні виступає збірним образом ідеалів, насамперед найпрогресивніших держав так званого Західного світу, то подальша інтерпретація сьогоднішніх висновків може бути критично переоцінена. Колись релевантні сучасним критеріям прогресу ідеали стануть минулим, а прогресивність, можливо, буде оцінюватися зовсім іншими категоріями. Однак безповоротним є шлях поглибленого розкриття саме загальносоціального аспекту сутності держави як прояву якісної колективності найвищого рівня. Функції держави у свою чергу виступають виразниками запитів суспільства на її активність у певній сфері та являють собою цінність, при цьому рівень реалізації кожної функції в плані забезпечення загальносоціального інтересу стає одним із критеріїв загальної оцінки держави.

Ключові слова: сучасна держава, сутність держави, функції сучасної держави.

Статтю присвячено дослідженню змін у функціональному навантаженні сучасної держави. Акцентовується увага на загальносоціальній сутності сучасної держави, яка опосередковує її цінність. Розглядаються окремі функції, які вбачаються найбільш яскравими показниками ціннісних аспектів змін сучасної держави.

Статья посвящена исследованию изменений в функциональной нагрузке современного государства. Акцентируется внимание на общесоциальной сущности современного

государства, которая опосредует его ценность. Рассматриваются отдельные функции, которые считаются наиболее яркими показателями ценностных изменений современного государства.

The article is dedicated to the investigation of changes in functional loading of a modern state. The attention is focused on social nature of the modern state, which mediates its value. It is considered that certain functions are perceived to be the most outstanding indicators of valued aspects of changes in the modern state.

Література

1. Байтин М.И. О понятии государства / М.И. Байтин // Правоведение. – 2002. – № 3. – С. 4–16.
2. Голев Н.Д. Юридизация естественно-го языка как лингвистическая проблема / Н.Д. Голев // Юрлингвистика. – 2000. – № 2. – С. 8–40.
3. Кельман М.С. Загальна теорія держави і права : [підручник] / М.С. Кельман, О.Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2006. – 477 с.
4. Креативність загальнотеоретичної юриспруденції : [монографія] / [Ю.М. Оборотов, В.В. Завальнюк, В.В. Дудченко] ; за ред. Ю.М. Оборотова. – О. : Фенікс, 2015. – 488 с.
5. Лемак А.В. Функції сучасної держави: новий зміст в умовах глобалізації / А.В. Лемак, В.В. Лемак // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 108–115.
6. Лоцихін О.М. Функції сучасної держави: нарис юридичної теорії : [монографія] / О.М. Лоцихін. – К. : Логос, 2013. – 227 с.
7. Марченко М.Н. Проблемы общей теории государства и права : [учебник] : в 2 т. / М.Н. Марченко. – 2-е изд., перераб. доп. – М. : Проспект, 2015. – Т. 1 : Государство. – 2015. – 744 с.
8. Марченко М.Н. Проблемы теории государства и права : [учеб. пособие] / М.Н. Марченко. – М. : Юристъ, 2001. – 656 с.
9. Матузов Н.И. Теория государства и права : [учебник] / Н.И. Матузов, А.В. Малько. – М. : Юристъ, 2004. – 245 с.
10. Новий словник української мови : в 3 т. / укл. : О.М. Сліпущико, В.В. Яременко. – 2-е вид., доп. – К. : Аконт, 2008. – Т. 3. – 2008. – 862 с.



11. Рабінович П.М. *Основи загальної теорії права та держави : [навч. посібник] / П.М. Рабінович. – 6-е вид. – Х. : Консум, 2002. – 160 с.*
12. Рогов С.М. *Функции современного государства: вызовы для России / С.М. Рогов // Свободная мысль. – 2005. – № 9. – С. 50–63.*
13. Скакун О.Ф. *Теорія права і держави : [підручник] / О.Ф. Скакун. – 4-те вид., доп. і перероб. – К. : Алерта, 2013. – 524 с.*
14. Спиридонов Л.И. *Теория государства и права : [учебник] / Л.И. Спиридонов. – М. : Проспект, 1999. – 301 с.*
15. Сумарокова Л.М. *Основи логіки : [навч. посібник] / Л.М. Сумарокова. – 2-е вид., перероб. і доп. – О. : Юридична література, 2003. – 240 с.*
16. Тихомиров Ю.А. *Государство : [монография] / Ю.А. Тихомиров. – М. : НОРМА – ИНФРА-М, 2015. – 320 с.*
17. Туманов С.Н. *Внутренние и внешние функции государства: необходимость уточнения классификации и диалектика взаимосвязи / С.Н. Туманов // Современное право. – 2012. – № 5. – С. 38–43.*
18. *Філософський словник / за ред. В.І. Шинкарука. – 2-е вид., перероб. і доп. – К. : Головна редакція УРЕ, 1986. – 800 с.*
19. Цофнас А.Ю. *Гносеология : [учеб. пособие] / А.Ю. Цофнас. – К. : Алерта, 2005. – 232 с.*
20. Fukuyama F. *The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – New York : Free Press, 1992. – 418 p.*

